

MISCELANEA

EUGENIUSZ NIEBELSKI, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II w Lublinie (em.)
<https://orcid.org/0000-0003-2668-6920>

BRZOWA SKRZYNECZKA W MUZEUM DŁUGOSZA W SANDOMIERZU. PAMIĄTKA ZESŁAŃCA 1863 ROKU KS. KONSTANTEGO PIWARSKIEGO

STRESZCZENIE: Artykuł opisuje historię zesłańca 1863 roku ks. Konstantego Piwarskiego i jego syberyjskiej pamiątki – brzozowej skrzyneczki, którą w 1879 roku podarowali mu w Spassku w Rosji koledzy zesłańcy, a która do dziś przechowywana jest w kościelnym Muzeum Długosza w Sandomierzu. Skrzyneczkę (w środku był jeszcze łańcuch katorżnika) przywiózł do kraju ks. Piwarski w 1880 roku i pozostawił u rodziny w diec. sandomierskiej, ale później musiał jeszcze powrócić na zesłanie. Ostatecznie został uwolniony w 1884 (1883? – *tak wynika z tekstu*); zmarł jako wikariusz w Tczowie w okolicach Kozienic. Na wieczku szkatułki znajdują się 24 podpisy duchownych i osób świeckich; 14 księży to wcześniej współtowarzysze osiedlenia w syberyjskiej wiosce Tunka (w sumie władze zgromadziły tam 156 duchownych), w okolicach Bajkału. Biogramy tych księży zesłańców zamykają niniejszy tekst.

SŁOWA KLUCZOWE: XIX wiek, powstanie 1863, księży zesłańcy, ks. Konstanty Piwarski, pamiątka z Syberii – drewniana skrzyneczka, Muzeum Długosza w Sandomierzu.

BIRCH BOX IN THE DŁUGOSZ MUSEUM IN SANDOMIERZ. A SOUVENIR OF AN EXILE FROM 1863, FR KONSTANTY PIWARSKI

ABSTRACT: The article describes the story of Fr Konstanty Piwarski, an exile of 1863, and his Siberian souvenir – a birch box given to him by fellow exiles in Spassk, Russia, in 1879, and which is still kept in the church Długosz Museum in Sandomierz. Fr Piwarski brought the box (the exile chain was still inside) back home in 1880 and left it with his family in the Sandomierz diocese, but later had to return to exile. Eventually, he was released into the country in 1884; he died as a vicar in Tchow near Kozienice. The lid of the box bears 24 signatures of the clergymen and laymen; 14 priests were earlier his fellow resettlers in the Syberian village of Tunka (a total of 156 clergymen were sent there by the authorities), near Lake Baikal. Biographies of these priests exiles conclude the text.

KEYWORDS: 19th century, uprising of 1863, priests exiles, Fr Konstanty Piwarski, a souvenir from Siberia – a wooden box, Museum of Długosz in Sandomierz.

Translated by dr Joanna Szczepańska-Włoch

Szkatulka i jej właściciel ks. Piwarski

W Muzeum Długosza w Sandomierzu znajduje się niespotykana pamiątka zesłania po 1863 roku – brzozowa szkatulka z napisami. Jest piękna, wieczko się otwiera (kiedyś był też do niej kluczyk), nadal pachnie i ... „czyta się”, bo na wierzchu ma oryginalne wpisy. Była to własność ks. Konstantego Piwarskiego z diecezji sandomierskiej, przed powstaniem styczniowym przełożonego księży filipinów w Studziannie, którego władze carskie w 1863 roku pozbawiły wszystkich praw stanu i zesłały na 10 lat robót katorżnych na Syberii, ponieważ zbierał dla zbrojnego podziemia podatek narodowy. Pojmał go w lesie oddział rosyjski, gdy próbował pozbyć się rozkazu wziętego do partii powstańczej. W chwili zesłania miał lat 39.

Ks. Piwarski przeszedł spory szlak zesłańczy: w lutym 1864 r. przybył do Irkucka, a w marcu skierowano go na roboty do huty w Pietrowsku za Bajkałem, latem 1865 r. – odesłano do Siwakowej, gdzie zesłańcy budowali barki przeznaczone na syberyjskie rzeki, z końcem 1866 r. znalazł się w bogatym w wody zdrojowe Darasuniu, gdzie Benedykt Dybowski i inni zesłańcy – za zgodą władz – tworzyli nowoczesne (oczywiście na ówczesne możliwości) uzdrowisko. W później spisanych pamiętnikach Dybowski wspominał o ks. Piwarskim w Darasuniu: „odznaczał się łagodnością charakteru, pobożnością, wysokim patriotyzmem”, miejscowi mówili o nim „swiatoj człowiek”; w dni świąteczne odprawiał nabożeństwa w domu zdrojowym. W czerwcu 1868 roku wysłano go na osiedlenie do wioski Tunka (na zachód od Irkucka), gdzie w latach 1866-1875 władze zgromadziły w sumie 156 duchownych zesłanych na Syberię Wschodnią po powstaniu. Tunkę opuścił w 1874 roku i wyjechał do Spasska w Rosji europejskiej. W roku 1879 otrzymał w darze od współtowarzyszy zesłania w Spassku wspomnianą szkatulkę. We wrześniu 1880 r. roku wyjechał „na urlop” do kraju, by w okolicach Odrzywołu odwiedzić matkę i rodzinę, a następnie zmuszony był leczyć się w Warszawie. Na zesłanie powrócił w maju 1882 roku – tym razem do Smoleńska. Pełne zwolnienie z zesłania otrzymał w grudniu 1883 roku i następnego roku przybył do swojej dawnej diecezji. Gdy w 1885 roku przywrócono mu prawa kapłańskie, został wikariuszem w Klwowe, a potem w Tczowie w okolicach Kozienic, gdzie zmarł 14 lutego 1889 roku w wieku 65 lat.

Pozostała po nim w rodzinie brzozowa szkatułka, a w niej zesłańcze kajdany; ks. Piwarski przywiózł też swój syberyjski ornat: „bardzo ubogi [...], w kolorach białym, czerwonym i niebieskim” (być może ręcznie robiony w Tunce) oraz poszewkę z poduszki na mszał, „z cierniową na niej koroną”. W 1927 roku rodzina księdza przekazała szkatułkę oraz ornat kościołowi w Sandomierzu. Szkatułka się ostała, łańcuch i poszewka może pozostały w rodzinie (?), gdzie jest ornat do dziś nie wiadomo.

Wiek szkatułki – ze swoimi wpisami – odsłania nam nieco rąbka tajemnicy o zesłańcu artyście twórcy tej pamiątki, jej właścicielu i jego towarzyszach zesłania i w Tunce, i w Spassku. Na medalionie wprawionym z innego, ciemnego drzewa pośrodku wieczka są splecione dwie litery: „KP”, czyli inicjały księdza Konstantego Piwarskiego; otacza je „wieniec” łańcucha katorżniczego z dwoma młotkami (zapewne do rozbijania rudy w kopalniach), a po bokach data: 12/4.1879. Wokoło są wyryte nazwy miejsc zesłania księdza: „Piotrowsk. Domna. Siwakow[a]. Darasuń. Irkuck. Spassk”. U dołu medalionu widnieje druga data: 1863-1879 i zazwisko: K. Sieciński. Po obydwu stronach medalionu, w dwóch kolumnach, są podpisy, wykonane piórem i atramentem, 24 mężczyzn: 14 należy do księży, którzy wcześniej byli z Piwarskim na osiedleniu w Tunce, a kolejnych 10 to nazwiska świeccich zesłańców – wszyscy w roku 1879 zamieszkiwali w Spassku.

Można dedukować, że data 12 kwietnia 1879 roku związana była z jakimś ważnym wydarzeniem w życiu ks. Piwarskiego (może jego urodzinami?) i od towarzyszy zesłania w Spassku otrzymał wtedy podarunek, który w artystyczny sposób wykonał Konstanty Sieciński (wywodzący się z Królestwa Polskiego). Sieciński (nieraz wymieniany w literaturze jako Siciński) znany był już wcześniej w Syberii jako uzdolniony rzemieślnik-artysta, m.in. budowniczy ładnego domu w Darasuniu, a w roku 1869 prezentujący na wystawie rolniczorzemieślniczej w Irkucku swoje artystyczne wyroby z drzewa czereśniowego. Od organizatorów otrzymał wtedy „list pochwalny”, pisały o tym „Irkuckie Gubernialne Wiadomości”.

Nazwiska na wieczku skrzyneczki da się czytać, choć niektóre już wyblakły i zanikają. Należy się obawiać, że z czasem zanikną też i inne. Chcąc utrwalić szczególnie te zanikające (po lewej stronie wieczka), zrobiłem fotografię i następnie nazwiska wyretuszowałem – a znam z dokumentów syberyjskich większość nazwisk i podpisów



Wieczko brzozej skrzyneczki ks. Konstantego Piwarskiego
z 24 podpisami duchownych i osób świeckich

księży, kolegów ks. Piwarskiego. Oto „poprawione” (zob. na fotografii) nazwiska: ks. Mikołaj Kulaszyński, X. W[alenty] Osiński, X. B[artłomiej] Grykietys, ks. I[zydor] Ciągłiński, X. Onufry Jassewicz, ks. Onufry Syrwid, kleryk Anioł Sosnowki i Gerwazy Rejnis.

O wszystkich duchownych jesteśmy w stanie sporo powiedzieć, z kręgu osób świeckich wymieńmy ciekawą osobę – Juliana Belinę Kędrzyckiego, wszechstronnie wykształconego nauczyciela, szlachcica z gub. podolskiej, który karę zesłania odbywał w Usolu nad Angarą, gdzie zasłynął jako poeta-satyryk. Z Syberii wyjechał do gub. tambowskiej w 1874 roku; z zapisu na skrzyneczce wiadomo, że w Spassku zamieszkał najpóźniej w roku 1879. W latach 80. uwolniony zostało kraju, zmarł w szpitalu w Petersburgu w 1889 roku. Dane o innych świeckich osobach przypuszczalnie można odnaleźć w kartotece zesłańców w Instytucie Historii PAN w Warszawie. Spośród osób świeckich, prócz Kędrzyckiego, podpisali się jeszcze: Świętosław Zborowski, Antoni Wierzbicki, Mateusz Krajewski, Jan Czerepowicz, Kazimierz

Samóliński, Antoni Orłowski, Stanisław Piotrowski, Teodor Kozyrski i St.[anisław] Dzierżanowski.

Losy księży zesłańców podpisanych na skrzyneczce

Poniżej prezentujemy – wedle kolejności autografów na wieczku szkatułki – zestaw czternastu biogramów księży zesłańców, które obrazują losy duchownych zesłanych za udział w powstaniu 1863 na Syberię Wschodnią:

Jan Pomiechowski, ur. 1818 r., proboszcz Dobrzejewic w diec. płockiej. Zesłany na katorgę w 1863 r. za namawianie włościan na spowiedzi do udziału w powstaniu i rozprowadzanie druków treści „rewolucyjnej”. Na robotach był w Kutomarze (II 1865 r.), i jeszcze tego roku w Siwakowej. W lipcu 1866 r. podczas rewizji u więźniów politycznych odebrano mu stulę „do błogosławienia”. 6 sierpnia 1866 r. przybył z Siwakowej do Czyty, skąd 10 sierpnia z 10 innymi księżmi odprawiony został do Irkucka (według marszruty mieli tam przybyć po 14 dniach – 24 sierpnia) pod strażą trzech kozaków i oficera Romana Bobylewa; w drodze otrzymywał dziennie 15 kopiejek(?) karmowego. Zapewne zawrócony ponownie na katorgę, bowiem 20 listopada 1866 był rejestrowany w spisach więźniów w Akatuju, z wyrokiem 4 lat ciężkich robót (GACzO, z.1 (p), inw. 1, t. 211, k. 40v). Później żył na osiedleniu w Tuncie. Utrzymywał się tam „z pracy własnych rąk”. W ciągu dwóch lat przepisał cały mszał, który później podarował ks. Krzysztofowi Szwermickiemu, proboszczowi w Irkucku. 21 grudnia 1873 r. wyjechał z Tunki do Irkucka, a stamtąd do Tobolska; zamieszkał w gub. tambowskiej. Do 1880 r. był notowany w Spassku. Latem 1881 r. został uwolniony do swojej dawnej diecezji; początkowo był wikariuszem w Płocku przy kościele poreformackim, potem administratorem Świedziebni. W końcu 1887 r., wraz z kilkudziesięcioma byłymi zesłańcami, złożył hołd irkuckiemu proboszczowi ks. Szwermickiemu, ofiarowując mu zakupiony „mszał rzymski” z wpisem gratulacyjnym na 50-lecie jego kapłaństwa oraz z podziękowaniem za wcześniejszą opiekę duchową na Syberii (mszał powrócił z Irkucka do Polski w XX w., znajduje się w Muzeum OO. Bernardynów w Leżajsku). Od 1891 r. administrował w parafii Sarbiewo. Zmarł w Sarbiewie 7 lutego 1895 r., licząc lat 77.

Józef Szczepański – ur. 3 lipca 1827 r., proboszcz Regowa w diec. sandomierskiej, prof. seminarium w Sandomierzu. Odbierał od parafian przysięgę na wierność sprawie narodowej, zachęcał do wstępowania do partii, z krzyżem w ręku odprowadził ochotników do obozu Mariana Langiewicza i pozostał w nim przez miesiąc jako kapelan; skazany na osiedlenie na Syberii w końcu 1866 r. W I etapie przybył do Irkucka 30 marca 1867 r., do Tunki został odprawiony 8 kwietnia. Według E. Nowakowskiego był na robotach w Akatuju; w znanych nam spisach z lat 1866-1867 wśród akatujskich katorżników nie występuje. W lipcu 1874 r. wyjechał z Tunki i w Irkucku oczekiwał na dokument zezwalający na wyjazd do Rosji. 24 sierpnia został odesłany do Spasska w gub. tambowskiej. Zmarł w Spassku 8 kwietnia 1882 r., w wieku 55 lat. Gdy wiadomość dotarła do Regowa, parafianie wystawili księdzu symboliczny pomnik nagrobny na cmentarzu przykościelnym, z napisem: „Wieczny odpoczywanie racz dać, Panie, duszy jego, a tamta ziemia niechaj mu lekką będzie” (J. Wiśniewski). W roku 2006, w 140. rocznicę zesłania ks. Szczepańskiego, odnowiony pomnik przeniesiono uroczystość pod kościół w pobliskim Wysokim Kole.

Andrzej Delert – ur. 24 listopada 1830 r., syn Jana, komendant Bąkowa w archidiec. warszawskiej. W powstaniu był naczelnikiem okręgowym powiatu sochaczewskiego, posiadał pieczęcie i różne pisma; w 1865 r. pozbawiony został wszystkich praw i skazany na 6 lat katorgi. Do Irkucka przybył 12 lipca 1865 r., a 12 października tegoż roku. został odesłany do warzelnicy soli w Usolu nad Angarą. Nie zachowywał się tam chyba należycie, bowiem Jakub Giejsztor napisał o nim „zdolny – intrygant”. W lipcu 1866 r. został zwolniony od robót i przeznaczony na osiedlenie w gminie Jandyńskiej (następnie na katordze w Siwakowej i Akatuju?). W czerwcu 1866 r. był przeznaczony na osiedlenie w Tunce; tam zajmował się zarobkowo ogrodnictwem. Uwolniony z Tunki w lipcu 1874 r., wkrótce wyjechał z Irkucka do gub. tambowskiej. W latach 1875-1879 notowany w Spassku (w lutym 1875 r. otrzymał 3-miesięczny urlop do kraju), mieszkał razem z ks. Ciaglińskim. Później przebywał w Smoleńsku. Powrócił do swojej diecezji w roku 1882; w 1883 r. został wikariuszem w Łagiewnikach. Zmarł 10 listopada 1890 r. w Łagiewnikach, w wieku 60 lat, po 37 latach kapłaństwa (według schematyzmu).

Ignacy Leonard Klimowicz ur. 1 lutego 1833 r. w Sandomierzu; w latach powstania dominikanin w Warszawie. Oskarżony o wygłaszanie kazań agitujących do powstania i publiczne oświadczenie o gotowości do odbierania przysięgi od powstańców; w marcu 1864 r. został skazany na katorgę. Do Irkucka przybył 25 listopada 1864, skąd był odprawiony za Bajkał do Aleksandrowska; od 13 marca 1865 r. na robotach w Akatuju, gdzie 3 czerwca 1866 uczestniczył w „buncie” więźniów odmawiających pracy w święta kościelne. Uwolniony od robót, 10 sierpnia 1868 r. odprawiony został do Irkucka; podróżował podwodami, 7 września w Czycie był na mszy u tamtejszego proboszcza ks. Jurewicza („dosyć przyzwoity człowiek, lecz biborus magnus”). Z Irkucka odprawiony został do Tunki, dokąd przybył 20 października; miał przy sobie jedynie 10 r. s. Zamieszkał wspólnie z Aniołem Sosnowskim u gospodarza Sofronia Aleniewicza. Szybko zajął się introligatorstwem w celach zarobkowych, jako hobby rzeźbił, wypalał z gliny i lepił z chleba figurki, fajki itp.; dość regularnie prowadził dziariusz swego zesłania. Uwolniony z Syberii, 14 czerwca 1874 r. wyjechał z Tunki do Irkucka (na koszt ks. Kochańskiego; z Syrwidem i Jasewiczem), a stamtąd – 9 sierpnia do Rosji do gub. tambowskiej. Od Tiumeni do Permu podróżował z ks. Manelskim. Zamieszkał w Spassku; przybył tam później jego towarzysz z Tunki – Sosnowski. W 1876 r. ciężko chorował. W 1883 otrzymał paszport zagraniczny (bez prawa powrotu do Imperium) i wyruszył do Austrii. Przejeżdżając przez Warszawę leczył się w szpitalu Dzieciątka Jezus, następnie został wydalony do Galicji. W latach 1884-1887 był kapłanem sióstr miłosierdzia w Bursztynie, później kaznodzieją w kilku klasztorach: w Żółkwi, Borku Starym, Wielkich Oczach, Jezupolu i ponownie w Czortkowie. Zmarł w Czortkowie 6 stycznia 1902 r., w wieku 69 lat. Był autorem pozostającego w rękopisie (RGIA, z. 821, inw. 125, t. 3233) wspomnianego dziariusza z syberyjskiego zesłania.

Feliks Kowalewski – ur. 1826 r., proboszcz parafii Lutocin w diec. płocekiej. Za odczytanie z ambony proklamacji władz narodowych o nadaniu ziemi włościanom został w 1863 r. skazany na katorgę. 23 lutego 1864 r. przybył do Irkucka „bez kajdan”, skąd 20 marca skierowano go do Pietrowskiego Zawodu (11 maja 1864 r. otrzymał list i 150 rubli); później przebywał w Aleksandrowskim Zawodzie (luty 1865), w Siwakowej (w marcu 1865 r. otrzymał 100 r.; w X – 19 rubli 6 kopiejek;

we wrześniu tego roku. skarżył się, że nie otrzymał pieniędzy wysłanych z domu z Płocka), a od 10 grudnia 1865 r. w Darasuniu. Tu był w bliskich kontaktach z B. Dybowskim i innymi zesłańcami; w kręgu tzw. „myśliwych darasuńskich” i badaczy fauny polował na syberyjskie ptaki i inne zwierzęta. Krąg darasuńskich myśliwych jedno ze wzgórz okolic Darasunia nazwał „pagórkiem ks. Kowalewskiego”. 24 maja 1868 r. wraz z ks. Koreckim skierowany został na osiedlenie w Tunce, tam kontynuował swoje ornitologiczne zainteresowania, stworzył „bogaty zbiór ptaków” (W. Mąkowski), pisał powieści. Kontaktował się wtedy także z J. Czernskim, w początkach lat 70. prowadzącym badawcze ekspedycje w Kotlinie Tunkińskiej. W roku 1872 przesłał Czernskiemu znaną w górach czaszkę owcy „argali” (Z. Wójcik). Latem 1874 wyjechał z Irkucka do gub. tambowskiej. W latach 1875-1878 mieszkał w Spassku, zaś 1883-1885 w Libawie w Kurlandii; biskup płocki starał się wówczas o jego uwolnienie. Publicznie używał stroju duchownego, co latem 1885 r. zostało mu surowo zakazane. Jeszcze tegoż roku przeniósł się do Smoleńska. Zmarł jako kapelan w 1889 r., mając 63 lata, prawdopodobnie w Smoleńsku (schematyzmy diec. płockiej nie notują już tego nazwiska po roku 1889).

Walenty Manelski – ur. 1805 r., proboszcz parafii Lubowidz w diec. płockiej. W 1863 r. został skazany na katorgę za ogłoszenie z ambony decyzji Rządu Narodowego o nadaniu ziemi włościanom. Do Irkucka przybył 7 kwietnia 1864 r., 11 kwietnia skierowano go na roboty w wazelnjach w Usolu nad Angarą, gdzie był stróżem, następnie w 1866 w Aleksandrowskim Zawodzie za Bajkałem. Został uwolniony z robót i 14 marca 1868 r. przybył wraz z P. Domańskim do Irkucka, skąd 24 kwietnia wyruszył do Tunki (wcześniej przewidziany był na osiedlenie w gminie Idinskiej, Bałagańskiego okręgu). Wiosną 1874 r. opuścił Tunkę, a 9 sierpnia, na własny koszt, wyjechał z Irkucka do gub. tambowskiej. W roku 1876 mieszkał w Spassku. W roku 1880 obchodził 50-lecie kapłaństwa. Wiosną 1884 r. otrzymał prawo powrotu do kraju. 21 marca i 25 kwietnia tamtego roku z Sierpca w Płockiem pisał do ministra spraw wewnętrznych, a następnie do cara o prawo do odprawiania mszy św. Od roku 1886 rezydował w Żurominie; wówczas przywrócono mu prawa kapłańskie. Mając 84 lata zmarł jako wikariusz w Białej 20 września 1889 r.

Mikołaj Kulaszyński – ur. 1828 r., proboszcz Łaszczowa w diec. lubelskiej. Związany był z podziemiem narodowym, prawdopodobnie jako członek organizacji narodowej; powstańcom dostarczał mundury, odbierał przysięgę. W listopadzie 1864 r. pozbawiony został praw i orderu św. Stanisława (otrzymanego w 1861 r. za działalność religijną pośród więźniów w twierdzy w Zamościu) i skazany na osiedlenie na Syberii. Od lipca 1865 do lutego 1866 r. przebywał na wyspie na Angarze, w gminie Kieżemskaja, we wsi Zaimce (byli tu także ks. Uszyński i F. Rogoziński). Następnie (wedle jego wspomnień) wezwano go do Jenisejska, skąd odesłano do Irkucka. Spotkał tam 11 kolegów księży, z którymi został skierowany na osiedlenie do Tunki. Dotarł tam 5 maja 1866 r.; zajmował się studiami filozoficzno-religijnymi, tłumaczył książkę z niemieckiego. Mieszkał w osobnym domku, od północnej strony wioski, nad strumieniem Achalikiem. Wiosną 1874 r., za zezwoleniem władz, zwiedzał zachodnie krańce Doliny Tunkińskiej, zawędrował też na skraj Mongolii. Na skutek interwencji w MSW rosyjskiego ambasadora w Paryżu, księcia Orłowa (w 1873 r. wstawiał się u księcia za Kulaszyńskim jego kolega seminaryjny, emigrant w Paryżu, ks. Wincenty Wiśniewski), uwolniono go do gub. tambowskiej. Latem 1874 r. wyjechał z Irkucka do Rosji (podróżował z księżmi: F. Kowalewskim, F. Rogozińskim i Kaczorowskim; we wspomnieniach napisał błędnie, że Tunkę opuścił 20 czerwca 1875 r.). Prawdopodobnie wspólnie z Kowalewskim i Kaczorowskim dotarli do Spasska, gdzie zamieszkali. Wkrótce stał się jednym z głównych pomocników ks. Kierońskiego w tajnej akcji niesienia pomocy materialnej księżom zesłańcom w Rosji. W latach 1882-1883 posyłał fragmenty swoich wspomnień *Z głębi Syberyi* do „Przeglądu Lwowskiego” (1882, t. 24, z. 16-20; nie podpisane) oraz *Ze Wschodu* do warszawskiego „Wędrowca” (1883, nr 19; wydrukowano tylko jeden fragment); w 1887 r. w poznańskiej „Warcie” ogłosił w całości wspomnienia, z przedmową A. Gillera, *Tunka i jej okolice w Sajańskich Górach*. W marcu 1889 r. został uwolniony z zesłania do Galicji, osiadł w Rohatynie jako kapelan Sióstr Miłosierdzia. Zmarł tamże 18 października 1901 r. w wieku 73 lat. Był autorem drukowanych wspomnień (tu cytowanych) oraz współautorem pozostającego w rękopisie (obecnie w Muzeum Okręgowym w Zamościu) opracowania „Zamość i jego instytucje pod względem dziejów, religii i oświaty krajowej”. Według tradycji rodzinnej część rękopisów wspomnień ks. Kulaszyńskiego trafiła do Muzeum Polskiego w Rapperswilu, inne – podobno do Chicago.

Walenty Osiński Wąz – ur. 1823, proboszcz parafii Sokoły w diec. sejneńskiej, surogat kapituły. W sierpniu 1865 r. został skazany na katorgę, jako powstańczy naczelnik okręgowy, za udział w powieszeniu ekonoma Łuniewskiego i w ataku powstańczym na Wysokie Mazowieckie. Do Irkucka przybył 25 października 1865 r., 21 grudnia odprawiono go do Aleksandrowskiego Zawodu za Bajkałem (na katordze także w Akatuju?). W 1868 r. został uwolniony od robót i 30 września odprawiony do Irkucka, od lutego 1869 r. przebywał na osiedleniu w Tuncce. Przez jedną kadencję był tam starostą wspólnoty księży. Uwolniony z Tunki, 13 lipca 1874 r. wyjechał z Irkucka do Tambowa, gdzie chciał zamieszkać z ks. Grykietyssem. W latach 1875-1879 był notowany w Spassku. Do Galicji wyjechał w 1885 r. (według źródeł rosyjskich – „zbiegł z Syberii”; raczej z Rosji). W listopadzie 1886 r. przybył do Dźwiniaczki i przez pewien czas pozostawał u abp. Zygmunta Sz. Felińskiego, wcześniej także zesańca. Zmarł jako proboszcz Mikołajowa nad Bohem 8 lutego 1895 r., mając lat 72, w tym 46 kapłaństwa (według schematyzmu; w literaturze błędnie, że zmarł w Mikołowie).

Bartłomiej Grykietys – (w dokumentach rosyjskich często jako Brikietis), ur. 1 sierpnia 1806 r., wyświęcony na kapłana 1 listopada 1832 r., w latach powstania proboszcz parafii Gryszakubuda, profesor seminarium w Sejnach w diec. sejneńskiej, wykładowca teologii dogmatycznej i kościelnej ceremonii, znawca starożytnego świata, znający wiele języków („po grecku mówił jak po polsku”). Z powodu wysokiej pobożności zyskał już wtedy sławę „świętego kapłana”. Za niedoniesienie władzom, że spowiadał włościanina skazanego przez powstańców na śmierć, w 1864 r. został zesłany na katorgę na Syberii. Według zapisów „Przeglądu Kościelnego” z 1886, drogę na Syberię odbywał w kajdanach, „od których po dziś dzień ślady pozostały na nogach opuchłych”. Dnia 5 października 1865 r. przybył do Irkucka, a 25 grudnia odesłany został do gorzelnii w Aleksandrowsku w okolicach Irkucka. Według W. Czernika prowadził tam życie pokutnika. Od sierpnia 1866 r. przebywał na robotach w Akatuju za Bajkałem; 30 lipca 1868 r. został odprawiony do Irkucka, skąd 2 października – na osiedlenie do Tunki. Był tutaj spowiednikiem wspólnoty księży, wyróżniał się „głęboką pobożnością”, „słoneczne zegary ustawiał”. Latem 1874 r. w Irkucku oczekiwał na prawo do przejazdu do gub. tambowskiej; zamieszkał w Spassku. Znalazł się w spisie księży wygnańców „dobrodziejki”

Grocholskiej z adnotacją „święty kapłan”; prawdopodobnie przez nią wspomagany materialnie. Do Galicji przybył 8 czerwca 1886 r. przez Podwołczyńska i zamieszkał w majątku hrabiów Kęszyckich w Dźwiniacze w pow. barszczowskim, pod opieką przebywającego tam abp. Zygmunta Sz. Felińskiego. Odnotowano, że z Rosji przybył „w grubej koszuli i ubogim odzieniu”, a przy sobie miał „tylko poszeweczkę, w której się mieściła alba, żałobny ornat i parę sztuk bielizny”. Latem 1895 r. Feliński w jednym ze swoich listów pisał o Grykietisie (!): „Świątobliwy staruszek dogorywa z braku sił żywotnych i już z łóżka nie wstaje. Niebawem również w tę drogę pójdziemy, abyż szczęśliwie do portu zawinąć”. Zmarł 9 lipca 1895 r. w Dźwiniacze; miał lat 89, kapłaństwa 65. Piękny nekrolog pióra Ks. J.S. zamieściła lwowska „Gazeta Kościelna” 18 grudnia 1895.

Izydor Ciagliński – ur. 1825 r.; w 1851 r. ukończył AD w Warszawie ze stopniem kandydata św. teologii. W roku 1863 był wikariuszem (mansjonarzem) w Bodzentynie w diec. sandomierskiej. Zesłany na katorgę w 1864 r. za podburzające kazania, pobyt w oddziale jako kapłan i werbowanie ludzi do powstania. 27 stycznia 1865 r. przybył do Irkucka, 24 marca odprawiony został do Nerczyńska. W 1866 r. w Aleksandrowskim Zawodzie (w lutym otrzymał 29 rubli 701/4 kopiejek., następnie przebywał na robotach w Akatuju, gdzie 3 czerwca 1866 brał udział w „buncie”. Został uwolniony i 30 lipca 1868 r. odprawiony etapem do Irkucka, skąd 2 października wysłano go na osiedlenie w Tunce. W 1874 r. został przeznaczony do gub. tambowskiej; Irkuck opuścił 30 czerwca 1875 r. Zamieszkał w Spassku, od lutego 1876 r. przebywał w Kirsanowie, w 1880 r. ponownie w Spassku. Zmarł w Spassku wiosną 1884 r. (wiadomość z 3 kwietnia tegoż roku) w wieku 59 lat.

Onufry Jasiewicz (Jasewicz) – ur. 1808 r., proboszcz Ejragoły pow. rosieńskim w diec. żmudzkiej. W roku 1863 został skazany na katorgę za przeczytanie manifestu władz powstańczych oraz nawoływanie włościan do walki (według bp. Wołoczewskiego – do powstania nie należał, a do przeczytania manifestu został zmuszony). 8 sierpnia 1864 r. odesłano go z Irkucka do Usola, skąd został zwolniony i 22 lipca 1866 r. osiedlony w gm. Idyńskaja, Bałagańskiego okręgu. 8 marca 1867 r. zaliczono go do osiedleńców w Tunce. Pełnił tam funkcję spowiednika wspólnoty. 14 czerwca 1874 r. wyjechał z Tunki

(z I. Klimowiczem, Kochańskim i Syrwidem) do Irkucka, a stamtąd 9 sierpnia do gub. tambowskiej; mieszkał w Spassku. Po manifeście carskim z maja 1883 r. uwolniony został z dozoru policyjnego; wnosił prośbę do władz o powrót do kraju. 25 stycznia 1884 r. przyznano mu zasiłek rządowy. Zmarł w Kurlandii, w Iłukszcie 3 lutego 1884 r. (RGIA, z. 821, inw. 125, t. 3233, k. 176); miał blisko 76 lat.

Onufry Syrwid – ur. 1807 lub 1808 r., marianin, proboszcz Wasiliszek w diec. wileńskiej. W 1863 r. został skazany na katorgę za odczytanie z ambony manifestu Rządu Narodowego oraz namawianie chłopów, by przygotowywali broń i żywność dla powstańców (w pierwszym wyroku zasądzony na rozstrzelanie; od śmierci uratował go były oficer rosyjski i powstaniec Antoni Klimontowicz, który zeznał, że to on zmusił księdza pod karą śmierci do odczytania manifestu). 6 lipca 1864 roku przybył do Irkucka, a 8 sierpnia został odprawiony na roboty w Usolu nad Angarą, gdzie był stróżem w koszarach więziennych. Współtowarzysz niedoli August Iwański (senior) napisał o nim: „dobrocią i skromnością jaśniejący”. Od sierpnia 1866 r. przebywał na robotach w Akatuju za Bajkałem. Uwolniony od robót 17 czerwca 1868 r. został odprawiony (wraz z księżmi: Oskardem, Rozgą, Rejnsem) do Irkucka, następnie przebywał na osiedleniu w Tuncce. Pełnił tu funkcję spowiednika wspólnoty księży. 14 czerwca 1874 r. wyjechał z Tunki (z I. Klimowiczem, Jasewiczem i Kochańskim) do Irkucka, a 9 sierpnia – do gub. tambowskiej. Od 1875 r. mieszkał w Spassku. Władze nie godziły się na jego powrót do kraju. Zmarł w Spassku 17 marca 1887 r. (według niewiarygodnego J.S. Pietrzaka miał umrzeć w Irkucku na rękach ks. proboszcza Szwermickiego dnia 15 sierpnia 1888 r.).

Anioł Sosnowski – (w dokumentach rosyjskich często jako Adam lub Adam Anioł) ur. 14 grudnia 1840 r. w Sędziszowie; w roku 1863 był klerykiem dominikaninem w Warszawie przy ul. Freta. Za odbieranie przysięgi powstańczej i kontakty z podziemiem w 1864 r. został skazany na 6 lat katorgi. 25 listopada 1864 r. przybył do Irkucka, 29 stycznia 1865 r. odprawiono go do Akatuja. Uwolniony z robót, 20 czerwca 1866 r. został odesłany do Czyty. 10 sierpnia, w grupie 10. księży, był odprawiony etapem do Irkucka, dokąd przybył po 14 dniach drogi. Od 17 września 1866 r. przebywał na osiedleniu w Tuncce. Dobrowolnie usługiwał ojcom dominikanom. W maju 1875 r. władze syberyjskie zdecydowały wydać mu bilet na przejazd do Europy.

10 czerwca 1875 r. odprawiono go z Irkucka (w grupie 29 zesłańców) do gub. tambowskiej; w czerwcu 1876 przeniesiono z Kirsanowa do Spasska, gdzie zamieszkał wspólnie z kolegą o. Klimowiczem (ten w lipcu 1877 r. zanotował, że Sosnowski nie prowadził się wówczas moralnie). 10 stycznia 1881 r. ze Spasska prosił ministra spraw wewnętrznych hr. Mielikowa o pozwolenie na wyjazd za granicę Imperium. Latem tegoż roku uzyskał paszport w jedną stronę i wyjechał do Galicji. W roku 1882 był notowany w klasztorze we Lwowie jako brat. W 1883 otrzymał święcenia kapłańskie, podczas których przemawiał kolega wygnaniec, kapucyn o. Wacław Nowakowski. Następnie przebywał w kilku klasztorach galicyjskich. W maju 1893 r. funkcję wikariusza konwentu Wielkie Oczy (w okolicach Lubaczowa) przejął po nim współbrat zakonny, uczestnik powstania styczniowego na Lubelszczyźnie, o. Donat Sadlejski. Zmarł Sosnowski w Tarnobrzegu (zapewne w pobliskim Dzikowie u Tarnowskich) w diec. sandomierskiej w roku 1889 (?). (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 181 (k. 47), k. 33v-34).

Gerwazy Rejnis – ur. 1827 r., reformat z Żuromina w diec. płockiej. W roku 1863 oskarżony został o rozpowszechnianie dekrétów uwłaszczeniowych Rządu Narodowego, skazano go na 10 lat katorgi na Syberii. 19 kwietnia 1864 r. przybył do Irkucka, od 6 maja przebywał na katordze w warzelniach soli w Usolu nad Angarą. 10 września tegoż roku odprawiony został na roboty za Bajkał. Pracował w Aleksandrowskim Zawodzie i Akatju, gdzie 3 czerwca 1866 uczestniczył w „buncie” przeciwko pracy w święta kościelne. Uwolniony od robót został 17 czerwca 1868 odprawiony (z księżmi Oskardem, Syrwidem i Rozgą) do Irkucka, od lipca 1868 r. był na osiedleniu w Tunce. W 1874 r. przeznaczono go do wysłania do gub. tambowskiej; z Irkucka wyjechał 30 czerwca 1875 r. Zmarł w Spassku na tyfus 10 lutego 1881 r., w wieku 54 lat. (GACzO, z. 1 (p), inw. 1, t. 211, k. 41v; GAIO, z. 24, inw. 3, t. 47 (k. 41), k. 41v).

BIBLIOGRAFIA

- GACzO – Gosudarstwiennyj archiw Czitinskoj obłasti w Czycie (obecnie Gosudarstwiennyj archiw Zabajkalskiego Kraja): z. 1 (p), inw. 1, t. 211.
- GAIO – Gosudarstwiennyj archiw Irkutskoj obłasti w Irkucku: zespół. 24, inwentarz 3: tom 47 (karton 41), t. 181 (k. 47),
- Jedrychowska B., „*Irkuckie Gubernialne Wiadomości*” jako źródło wiedzy o polskich zesłańcach postyczniowych, w: *Polacy w Irkucku w XIX i XX wieku*, red. nauk. E. Niebelski, Lublin 2020.
- Niebelski E., *Duchowieństwo lubelskie i podlaskie w powstaniu 1863 roku i na zesłaniu w Rosji*, Lublin 2002.
- Niebelski E., *Słownik lubelskich i podlaskich księży uczestników powstania 1863 roku*, Lublin 2011.
- Niebelski E., *Tunka. Syberyjskie losy księży zesłańców 1863 roku*, Wrocław 2011.
- Niebelski E., *Wobec roku 1863. Księża w powstaniu styczniowym i ich losy*, Lublin 2016.
- RGIA – Rosijskij gosudarstwiennyj istoriczeskij archiw w St.-Peterburgu, z. 821, inw. 125, t. 3233.
- Śliwowska W., *Syberia w życiu i pamięci Gieysztorów – zesłańców postyczniowych. Wilno-Sybir-Wiatka-Warszawa*, Warszawa 2000.
-

EUGENIUSZ NIEBELSKI – prof. dr hab., kierownik Katedry Historii XIX wieku na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, członek wielu organizacji m.in. KH PAN (aktualnie przewodniczący), Komisji Badań nad Historia Syberii Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN, Rada Naukowa PSB. Jest autorem 11 książek. Zainteresowania naukowe: historia społeczno-polityczna XIX w; ziemie polskie zaboru rosyjskiego, idee i programy polityczne, powstania narodowe, historia Kościoła katolickiego, losy polskich zesłańców na Syberii, dzieje Rosji, biografistyka. Napisał m.in.: *Nieprzejednani wrogowie Rosji. Duchowieństwo lubelskie i podlaskie w powstaniu 1863 roku i na zesłaniu*, Lublin 2008, *Słownik lubelskich i podlaskich księży uczestników powstania 1863 roku*, Lublin 2011, *Tunka. Syberyjskie losy księży zesłańców 1863 roku*, Lublin 2011, *Wiosna i jesień trwa tu krótko. Księża zesłańcy 1863 roku w syberyjskiej Tunce*, Lublin 2013.